

ЁШ АВЛОДНИНГ МАЪНАВИЙ ТАРБИЯСИДА МУСИҚА САНЪАТИНИНГ ЎРНИ ВА АҲАМИЯТИ

Каримов Абдулхай Турсунович

Фарғона давлат университети “Санъатшунослик” факултети доценти

АННОТАЦИЯ

Мазкур мақолада ўзбек мусиқа санъатининг ўтмишида ва ҳозирги кунда халқимизнинг маънавий савиясини оширишдаги аҳамияти ва ўзбек мусиқа маданиятини шаклланиш жараёнлари илмий асослаб берилади. Мақолада ўтмишдаги мусиқий ижрочилик анъаналарини тиклаш, уларни замонавий шаклда сақлаб қолиш ўзбек миллий мусиқа асарлари ва созларини хорижий мамлакатларда намойиш этиш халқ маънавий меросини асраб авайлаш ва келгуси авлодларга етказиш жамият ҳаётида мусиқа маданиятининг тутган ўрнини таҳлил этиш асосий вазифа ҳисобланади.

Калим сўзлар: *Мумтоз мусиқа, мақом, шашмақом, Маддохон, меҳтар, жади́д.*

ABSTRACT

This article scientifically substantiates the importance of the Uzbek musical art in the past and present in raising the spiritual level of our people and the processes of formation of the Uzbek musical culture. In the article, the main task is to restore the musical performing traditions of the past, preserve them in their modern form, present Uzbek national musical works and lyrics in foreign countries, preserve the spiritual heritage of the people and transfer it. future generations, to analyze the place of musical culture in the life of society.

Keywords: *Music mumtaz, maqom, shashmaqom, maddokhan, mehtar, jadid.*

КИРИШ

Бугунги кунда Ўзбекистонда мусиқа санъати ва маданиятини янада ривожлантиришда учун янги имкониятлар яратилди. Мусиқа маданиятининг турли йўналишлари бўйича ёш истеъодларни излаб топиш, уларнинг ижодий фаолиятини юксалтириш юзасидан ғамхўрлик қилиш муҳим аҳамиятга молик вазифалардан бирига айланди. Халқимизнинг маънавий савиясини ошириш, ёш авлодни юксак инсоний ғоялар, она Ватанга меҳр ва садоқат руҳида тарбиялаш, миллий ва умуминсоний қадриятлар асосида камол топтиришда мусиқа санъатининг ўрни ва аҳамияти беқиёсдир. Зеро, ўтмишдаги мусиқий ижрочилик анъаналарини тиклаш, замонавий шароитларда сақлаб қолиш, ўзбек миллий мусиқий асарлари ва созларини хорижий мамлакатларда намойиш этиш, мусиқа таълимида янги анъаналарни таркиб топтириш, халқ маънавий меросини асраб-

авайлаш ва келгуси авлодларга етказиш, жамият ҳаётида муסיқа маданиятининг тутган ўрнини таҳлил этиш долзарб вазифа ҳисобланади.

Муסיқа маданияти тарихи мавзусига доир совет даврида яратилган асарлар кўлами ниҳоятда кенгдир. Улар орасида ўзбек халқ муסיқаси тарихини ўрганишда Бекжон Раҳмон ўғли ва Муҳаммад Юсуф Девонзода (Харратов)нинг 1925 йил Москвада араб алифбосида нашр этилган Хоразм муסיқий тарихчаси рисоласи муҳим аҳамиятга эга. Ушбу рисолада Хоразм муסיқачилари ижоди, Хива хонлиги ҳудудига Шашмақомнинг кириб келиши, Муҳаммад Раҳимхон Ферузнинг муסיқа санъатини ривожлантириш борасидаги ҳаракатлари ҳақида қимматли маълумотлар берилган.

МУҲОКАМА ВА НАТИЖАЛАР

Ўзбек миллий муסיқа маданияти тарихини ўрганишда Абдурауф Фитратнинг ҳиссаси салмоқли бўлиб, муаллифнинг мазкур масалага бағишланган асар ва мақолаларида ўзбек мумтоз муסיқаси, унинг услублари ва уларнинг турк, араб, форс муסיқаларидан фарқи, Шарқ муסיқаси назарияси ва унинг асослари тўғрисидаги таҳлилий фикр-мулоҳазалари баён этилган.

Ўзбек миллий муסיқа санъати узоқ тарихий йўлни босиб ўтди. Хусусан, XIX аср охири – XX аср бошларида кўлами, ижро йўллари, шакллари, мураккаблигига қараб анъанавий муסיқа санъати профессионал муסיқа асарлари (мақом, катта ашула, дostonчилик) ва халқ куйларига (лапар, ялла, кўшиқ, ашула) бўлинган. Шу боис, бу даврда ўзбек халқи муסיқа санъати намояндалари фаолияти икки йўналишда ривожланишда давом этган: биринчиси – зодагонлар ва ҳукмдорларга хизмат кўрсатувчи сарой муסיқачилари, иккинчиси – оддий халққа хизмат кўрсатган санъаткорлар. Ушбу омил туфайли ўзбек муסיқаси мумтоз муסיқа ва халқ кўшиқларига ажралган, деган тахмин ҳам мавжуд. Мумтоз муסיқа намуналари асосан етук ҳофиз, созанда ва бастакорлар томонидан яратилиб, ўзининг жанрлари ва ижро анъаналари мураккаблиги туфайли мақомчилик санъати ва дostonчилик ижро услублари, мактаблари билан ажралиб туради.

Мақомлар Шарқ халқларининг жуда қадим замонлардан мавжуд бўлган муסיқа жанрларидан бири сифатида муסיқа меросида жуда муҳим ўринни эгаллайди. Анъанавий муסיқа санъатининг мақомчилик йўналиши Бухоро-Самарқанд, Фарғона-Тошкент ҳамда Хоразмда кенг ривож топди.

Бухоро амири саройида мақомларга жуда катта қизиқиш билан қаралган. Амир Саид Олимхон мақом муסיқасини кадрлаб, ўзи ҳам дутор чалишни яхши билган ва Шашмақом куйларини ижро этган. Амирликда халқ муסיқачилари орасидан иқтидорли болалар танлаб олиниб, тажрибали муסיқачилар кўлига

топширилган. Масалан, Бухоронинг машхур мақом усталари Уста Шоди Азизов, Бобоқул Файзуллаев, Шохназар Соҳибов кабилар сарой мусиқачилари қўлида таълим-тарбия олганлар.

Бухоро мусиқачилари алоҳида мавзе ва кўчаларда истиқомат қилиб, уларнинг яшаш манзили “Маддохон” деб юритилган. Ҳатто, мусиқачилар-нинг фақат ўзлари тушунадиган гаплашиш тили бўлган. Бу даврда моҳир созанда “меҳтар” деб аталган.

Тошкент ва Фарғона водийсида ҳам мумтоз мусиқанинг маълум вариантлари юзага келди. Ушбу йўналиш асосан катта ашула йўлларидан иборат. Ашурали Ҳофиз, Мирза Қосим Ҳофиз, Мўминжон Ҳофиз, Мўйдин Ҳожи, Беркинбой Файзиев, Мулла Тўйчи Тошмуҳаммедов, Ғанижон Мирзаев, Жўрахон Султонов, Маъмуржон Узоқов, Турғун Каримовлар халқ орасида танилган. Фарғона водийсида маҳаллий ижрочилик мактаблари ҳам кенг тарқалиб, улар орасида айникса, Қўқон, Марғилон, Бешариқ каби ижрочилик мактаблари машхур эди.

XIX аср охири – XX аср бошларида Хоразм воҳаси ўзбек мусиқа санъатида ўзининг ижрочилик ва хонандалик анъаналари билан анча машхур бўлган. Воҳада мақом ижрочиligи дoston йўллари, халқ оммавий қўшиқлари ўз йўналишлари доирасида ривожланган. Бу даврда Хоразмда Комил Хоразмий, Мирзо, Муҳаммад Раҳимхон Феруз, Ниёзжон Хўжа каби машхур бастакорлар ижод қилган эди. Комил Хоразмий Хоразм танбур нота чизигини яратди. Ўрта Осиёда XIX аср охири – XX аср бошларида мусиқачилар, хусусан, карнайчи, сурнайчи, ногорачилар, актёрлик хунари жуда қадрланган.

Туркистонда Европа мусиқа маданияти тарғиботида В. В. Лейсек, Н. Н. Миронов, В. А. Успенский, С. И. Вансовская, В. И. Михалек каби машхур мусиқа билимдонлари жуда катта роль ўйнаганлар. 1902 йили Тошкентда Чайковскийнинг “Евгений Онегин” операси, Глинканинг “Иван Сусанин” операларидан парчалар қўйилган.

1904 йил бошида Тошкентда В.И.Михалек раҳбарлигидаги “Симфония ва камера мусиқаси ҳаваскорлари тўгараги” ташкил этилган. Тўгарак базасида 30 кишидан иборат оркестр жамоаси тузилиб, улар рус ва Европа классикларининг асарларини моҳирона ижро этганлар. Айни пайтда нафақат Тошкент шаҳрида, балки Туркистоннинг Фарғона, Андижон, Самарқанд каби шаҳарларида ҳам рус мусиқачилари томонидан мусиқа ҳаваскорлик тўгараклари оркестр жамоаларини тузишга эътибор қаратилган.

Мусиқашунос-этнограф олим В.Успенский ва В.М.Беляевлар биринчи-лар қаторида ўзбек мусиқа маданияти тарихини тадқиқ этишга киришганлар. Улар

Ўзбек мумтоз мусиқа санъати ва унинг ўзига хос жиҳатлари, ўлкада мусиқанинг тутган ўрни, мусиқа созлари хусусида ниҳоятда бой маълумот-ларни тўплаб, нашр эттирган эдилар.

XX аср бошларида Туркистоннинг деярли барча шаҳарларида жадидларнинг ҳаваскорлик тўғараклари ва театрлари ташкил топди. 1911-1917 йиллар давомида 20 га яқин пьесалар ёзилган. К.Нусратиллаевнинг “Тўй”, А.Қодирийнинг “Бахтсиз куёв”, Хўжа Муиннинг “Эски ва янги мактаб”, А.Бодрининг “Аҳмоқ” пьесалари шу даврда яратилган.

ХУЛОСА

XIX асрнинг охири ва XX аср бошларида Туркистон, Бухоро амирлиги ва Хива хонлигида мусиқа санъатида жиддий ўзгаришлар ва янгиланишлар юз берди. Европалик мусиқа билимдонлари Бухоро амирлиги ва Хива хонлигида мумтоз мусиқа ва халқ оғзаки намуналарини ўрганиш ва уларни ноталаштириш, халқ мусиқа чолғуларини тўплашга эътибор қаратди. Туркистон шаҳарларида мусиқий жамиятлар тузилиб, ҳаваскорлар жалб этилди. Рус мусиқа билимдонлари томонидан ўзбек халқ кўшиқларини ўрганилиши, уларнинг ноталаштирилиши, хориж матбуотида нашр этирилиши каби ҳолатлар ўз даврида мусиқа санъатининг ривожига ҳисса Хуллас, XIX асрнинг охири ва XX аср бошларида Туркистон, Бухоро амирлиги ва Хива хонлигида мусиқа санъатида жиддий ўзгаришлар ва янгиланишлар юз берди. Европалик мусиқа билимдонлари Бухоро амирлиги ва Хива хонлигида мумтоз мусиқа ва халқ оғзаки намуналарини ўрганиш ва уларни ноталаштириш, халқ мусиқа чолғуларини тўплашга эътибор қаратди. Туркистон шаҳарларида мусиқий жамиятлар тузилиб, ҳаваскорлар жалб этилди. Рус мусиқа билимдонлари томонидан ўзбек халқ кўшиқларини ўрганилиши, уларнинг ноталаштирилиши, хориж матбуотида нашр этирилиши каби ҳолатлар ўз даврида мусиқа санъатининг ривожига ҳисса қўшди. Айни пайтда, Бухоро ва Хоразм ҳудудида ўзбек мусиқа санъати анъаналарини сақлаб қолиш учун зарурий чоратadbирларнинг олиб борилиши ўзбек мумтоз мусиқаси анъаналарининг ривожланишига хизмат қилди.

REFERENCES

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 15 августдаги “Ўзбекистон композиторлари ва бастакорлари уюшмаси фаолиятини ташкил этиш тўғрисида”ги ПҚ-3212-сонли қарори (Электрон ресурс) // www.uza.uz.
2. Бекжон Раҳмон ўғли ва Муҳаммад Юсуф Девонзода (Харратов). Хоразм мусиқий тарихчаси (араб алифбосида). – Москва, 1925.

3. Фитрат А. Ўзбек классик мусиқаси ва унинг тарихи (араб алифбосида). – Самарқанд -Тошкент, 1927. – 80 б.; Фитрат А. Ўзбек мусиқаси тўғрисида // Аланга, 1928, № 2.
4. Nurmatovich, S. T. (2021). Theoretical of national music culture fundamentals.
5. Шокиров, Т. Н. (2022). АБУ НАСР ФОРОБИЙНИНГ МУСИҚА ИЛМИГА ҚЎШГАН ХИССАСИ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(10-2), 353-359.
6. Shakirov, T. N. (2022). SUCCESSION IS THE MAIN PRINCIPLE OF DEVELOPMENT OF NATIONAL MUSIC CULTURE. *Oriental Journal of Social Sciences*, 2(06), 1-10.
7. Шокиров, Т. Н. (2022). МИЛЛИЙ МУСИҚА МАДАНИЯТИ ВА УНИНГ РИВОЖЛАНИШ ИСТИҚБОЛЛАРИ (фольклор, дostonчилик, мақом мисолида). *Science and innovation*, 1(C3), 31-38.
8. Nurmuhamedjanov, A., & Rustamov, I. (2022). YOSHLARNING IJTIMOY FAOLLIGIDA MADANIYAT VA SAN'AT MUASSASALARIDAGI TO'GARAKLARNING O'RNI. *Science and innovation*, 1(C2), 48-50.
9. Маннопов, С., & Сулейманова, Д. К. (2019). Музыкальное наследие узбекского народа. *Проблемы современной науки и образования*, (10 (143)), 82-84.
10. Nurmuhamedjanov, A., & Rustamov, I. (2022). THE ROLE OF CLUBS IN CULTURAL AND ART INSTITUTIONS IN THE SOCIAL ACTIVITY OF YOUNG PEOPLE. *Science and Innovation*, 1(2), 48-50.
11. Нурмухамеджанов, А. (2022). ЁШЛАР ИЖТИМОЙ ФАОЛЛИГИНИ ОШИРИШДА БЎШ ВАҚТДАН ФОЙДАЛАНИШ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(10-2), 442-446.
12. Нурмухамеджанов, А., & Султанов, А. Р. (2020). УЗБЕКСКОЕ МУЗЫКАЛЬНОЕ ИСКУССТВО И КУЛЬТУРА ПО ВОПРОСАМ ФОРМИРОВАНИЯ. In *ФИЛОСОФИЯ ИННОВАЦИЙ И СОЦИОЛОГИЯ БУДУЩЕГО В ПРОСТРАНСТВЕ КУЛЬТУРЫ: НАУЧНЫЙ ДИАЛОГ* (pp. 257-261).
13. Tursinovich, A. K., & Abdullayevich, A. E. (2022, June). MILLIY-AN'ANAVIY MUSIQIY CHOLG'U SOZLARINING TASNIFI. In *Archive of Conferences* (pp. 245-248).
14. Karimov, A. (2022). O'ZBEK MUMTOZ MUSIQASINING UMUMNAZARIY ASOSLARI. *Science and innovation*, 1(C6), 317-322.
15. Karimov, A. (2022). GENERAL FUNDAMENTALS OF UZBEK CLASSICAL MUSIC. *Science and Innovation*, 1(6), 317-322.

16. Karimov, A. (2022). GENERAL FUNDAMENTALS OF UZBEK CLASSICAL MUSIC. *Science and Innovation*, 1(6), 317-322.
17. Исаков, У. Т. (2022). ЎЗБЕК МУСИҚА МАДАНИЯТИ РИВОЖЛАНИШ ЖАРАЁНЛАРИНИНГ НАЗАРИЙ-МЕТОДОЛОГИК АСОСЛАРИ, МАНБАЛАРИ ҲАМДА УНИ ЎРГАНИШНИНГ АҲАМИЯТИ. *Science and innovation*, 1(1), 625-636.
18. Tokhtasinovich, I. U., & Abdumutalibovich, O. R. (2022). The Influence of Music Culture on The Peoples of Central Asia in The Development of Uzbek Music Culture. *Eurasian Journal of Humanities and Social Sciences*, 5, 70-73.
19. Shohida, S. (2014). The role of the older generation in the education of young people. *Austrian Journal of Humanities and Social Sciences*, (11-12), 178-180.
20. Ataboyeva, S., & Ergashev, A. (2023). THE PLACE OF NATIONAL INSTRUMENTS IN THE ART OF MUSICIANS. *Science and innovation*, 2(C1), 38-41.